

MOLITVA O IZBAVLENII OT BLUDA V RUKOPISU KB 12/1089

Molitva o izbavlenii ot bluda in the Manuscript KB 12/1089

František Čajka

DOI: 10.17846/CL.2018.11.1.105-118

Abstract: ČAJKA, František. *Molitva o izbavlenii ot bluda in the Manuscript KB 12/1089*. The study deals with the so far unexplored manuscript of a prayer called *Molitva o izbavlenii ot bluda*, which is preserved in the manuscript collection from the Kirillo-Belozersky Monastery (White Lake St. Cyril's Monastery). The text of the prayer is preserved in the manuscript KB 12/1089 (National Library of Russia, Saint-Petersburg) from the third quarter of the 16th century. The close relationship of known manuscript versions of the prayer contained in the manuscripts of Czech Church Slavonic *Forty Gospel Homilies by Pope Gregory the Great (Besědy na evangelije)* and in the ancient *Euchologium Sinaiticum* strongly reinforces the hypothesis about the Great Moravian origin of their common archetype. The aim of the study is to reveal the relationship of the newly registered text KB 12/1089 to familiar texts. An integral part of the study also deals with an edition of the prayer (KB 12/1089) and its critical apparatus based on the text of all known (edited) manuscripts of the prayer.

Keywords: *Old Church Slavonic, Church Slavonic, paraliturgical texts, prayers*

Abstrakt: ČAJKA, František. *Molitva o izbavlenii ot bluda v rukopise KB 12/1089*. Štúdia sa zaoberá doteraz neskúmaným rukopisným znením modlitby označovanej ako *Molitva o izbavlenii ot bluda*, ktorá je zachovaná v rukopisnej zbierke Kirillo-bělozerského kláštora. Text modlitby sa zachoval v rukopise KB 12/1089 (Ruská národná knižnica, Sankt-Peterburg), ktorý pochádza z tretej štvrtiny 16. storočia. Blízky textový vzťah známych rukopisných znení modlitby zachovaných v českocírkevnoslovanských *Čtyřiceti homiliích na evangelia papeže Řehoře Velikého (Besědy na evangelije)* a v starobyľom *Sinajskom euchológii* silne podporujú hypotézu o veľkomoravskom pôvodu spoločného archetypu *Molitva o izbavlenii ot bluda*. Cieľom tejto štúdie je odhaliť vzťah medzi novo evidovaným textom KB 12/1089 a už známymi textami modlitby. Súčasťou tejto štúdie je taktiež edícia textu modlitby zachované v rukopise KB 12/1089 a kritický aparát, ktorý je založený na texte všetkých známych (resp. editovaných) rukopisov.

Kľúčové slová: *staroslovienčina, cirkevná slovančina, paraliturgické texty, modlitby*

Paraliturgické texty modlitebnej povahy označované ako *Molitva o izbavlenii ot bluda* („Modlitba za čistotu“) a *Slovo bolęštiichъ radi* („Slovo za nemocné“) predstavujú texty, v jejichž prípade nebyla zjistená rečká či latinská predloha. Je také možné, že predstavujú texty originálne. Oba texty byly dosud známy jednak ve znění *Euchologia sinajského*, starobyľého rukopisu kanonické staroslověnštiny, jednak v rukopisech *Besěd na evangelije*, českocírkevněslovanské památky zachované v opisech v ruském prostředí. *Běšědy na evangelije* mají oba paraliturgické texty zapsány v podobě pevné součásti svého textu, resp. jako přílohy těsně navazující na vlastní homiletický text. To vedlo některé autory k logickému závěru, že *Molitva o izbavlenii ot bluda* a *Slovo bolęštiichъ radi*

představují nejspíše texty velkomoravské, tradované v prostředí přemyslovských Čech 10. – 11. století, z něhož se jako nedílná součást rukopisů *Besěd na evangelije* dostaly na Rus.¹

Podstatné novum do studia problematiky přineslo zjištění dalších rukopisných záznamů ruského původu, a to z kodexů neobsahujících text *Besěd na evangelije*.² Tím se okruh známých textů rozšířil natolik, že bylo možné objasnit základní textologicky relevantní vztahy mezi třemi skupinami zachovaných textů, a to podle znění *Euchologia sinajského*, rukopisů *Besěd na evangelije* a samostatných zápisů ruské proveniencí ve sbornících různého charakteru.³ Srovnávaný materiál přinesl zjištění, že je možné považovat za reálný předpoklad dvou blízkých znění *Molitvy o izbavljenii otъ blōda*, reprezentovaných v zachované podobě rukopisy ruské proveniencí a zněním doloženým v *Euchologiu sinajském*. Obě textologické skupiny vycházejí ze společného archetypu. Dalším zjištěním bylo odhalení těsného vztahu samostatných „sborníkových“ zápisů *Molitvy o izbavljenii otъ blōda* (a také *Slova bolęštiichъ radi*) k těm rukopisům, jejichž obsahem jsou *Besědy na evangelije*. Filologicky nezkoumaným a dosud needitovaným textem modlitby podle znění rukopisu KB 12/1089 si tato studie uvedené závěry klade za cíl prověřit. V dalších částech této studie se tak soustředíme zejména na popis *Molitvy o izbavljenii otъ blōda* a výklady o *Slovu bolęštiichъ radi* ponecháme stranou.

Rukopisná doložení *Molitvy o izbavljenii otъ blōda*

Rukopisná tradice staroslověnská

Hlaholicí psané *Euchologium sinajské* (*Modlitebník sinajský*, Euch)⁴ pochází ve svém rukopisném záznamu z 11. století. Obsahem památky jsou modlitby, penitenciál a „služebník“ (liturgikon). Text *Molitvy o izbavljenii otъ blōda* je v kodexu zapsán na foliích 36b 16 – 37a 20.

Rukopisná tradice ruská

Rukopisnou tradici *Molitvy o izbavljenii otъ blōda* v ruském prostředí lze podle vztahu k textu *Besěd na evangelije* (tvoří nedílnou součást jejich textu či představují samostatné zápisy) i některých rysů textových formálně rozdělit na dvě skupiny.

První skupinu tvoří zápisy modlitby v rukopisech *Besěd na evangelije* (*Čtyřiceti homilií na evangelia papeže Řehoře Velikého*; dále Bes), které jsou překladem latinského homileticko-exegetického díla *XL homiliarum in Evangelia libri duo*⁵ papeže Řehoře Velikého „Dvojeslova“ (?540–604, ponti-

¹ Mareš (2000b, 284), Vepřek (2008, 444), Vepřek (2010, 44), Vepřek (2014, 268–269), podobně Čajka (2013, 51). J. Reinhart se domnívá na základě neexistence obou textů v jedné z vývojových linií textové tradice *Besěd na evangelije*, která vychází z hyparchetypu Uvarovského rukopisu, že uvedené modlitby byly zařazeny do příslušných kodexů až v ruském prostředí (Reinhart 2000, 257). Stanovení definitivního závěru v této otázce přesahuje téma této studie, nicméně označení *Molitvy o izbavljenii otъ blōda* jako „Modlitby sv. Řehoře“ ve sbornících se samostatnými zápisy modlitby (tj. bez textu *Besěd na evangelije*), ukazují na zřejmou souvislost tímto způsobem tradované linie modlitby se svým zdrojem (kodexy se zápisem *Besěd na evangelije*). Uvedený stav tak s největší pravděpodobností svědčí spíše pro přiřazení textu *Molitvy o izbavljenii otъ blōda* (a také *Slova bolęštiichъ radi*) již v českém prostředí.

² Viz Čajka (2013).

³ Čajka (2013, 52).

⁴ Edice viz Nahtigal (1942), fototypické vydání Nahtigal (1941).

⁵ Edice viz Migne (1849), nověji v kritické edici Étaix (1999).

fikát 590–604). Památka byla přeložena v přemyslovských Čechách 11. století, přičemž její vznik je možno nejpravděpodobněji spojovat s činností Sázavského kláštera (1032–1096/7).⁶

Text *Bes* byl zachován v ruském prostředí v šestnácti relativně úplných cyrilicích psaných rukopisech z 13. – 18. století, a dále také ve výtazích ze slovanského překladu.⁷ Doloženy jsou i citace textu *Bes* v jiných památkách, a to v traktátu „*Власфимия*“⁸, v *Merilu pravedném* či v některých dalších textech podobného okruhu⁹.

Jako dokladový materiál byl v dalších částech studie použit text *Molitvy o izbavljenii otъ blъda* zapsaný v těch relativně úplných rukopisech (Pogod, Q, Synod), jejichž znění byla kompletně zaznamenána v Konzalově edici *Bes*.¹⁰ K srovnávané skupině rukopisů *Bes* připojujeme i materiál rukopisu Synod 992, který je součástí Velkých četjích minejí metropolity Makarije.¹¹ Vymezená skupina rukopisů *Bes* představuje textologicky relevantní znění vycházející z hyparchetypu textologické skupiny rukopisu Pogodinského.¹² Text *Molitvy o izbavljenii otъ blъda* (a také *Slova bolęštichъ radi*) uvedené rukopisy buď připojují k vlastnímu homiletickému textu Řehoře Velikého (Pogod), nebo jej do něj včleňují jako 17. homilii (Q, Synod, Synod 992).

označení	signatura	původ	datace	zápis
Pogod	Погод 70	ruskocsl.	13. stol.	328bβ 1 – 30
Q	Q. I. 1202	ruskocsl.	14. stol.	111b 23 – 112a 24
Synod	Синод 47	ruskocsl.	17. stol.	84a 6 – 15
Synod 992	Синод 992 (П 789)	ruskocsl.	1. polovina 16. stol.	235c 26 – 235d 17

Druhou skupinu zápisů *Molitvy o izbavljenii otъ blъda* ruského původu představují znění zachovaná v samostatných zápisech v různých typech sborníků. Novější bádání poukázalo zejména na ty zápisy modlitby, které byly součástí knižního fondu Trojicko-sergijevské lávry.¹³ Rukopisy obsahující příslušná znění modlitby byly formou digitalizace zpřístupněny spoluprací Trojicko-sergijevské lávry a Ruské národní knihovny v Moskvě. V uvedené knihovně jsou taktéž uloženy, a to jako součást fondu s označením ф. 304.I. Číslo rukopisů, v nichž je samostatně zapsána

⁶ Český původ překladu, na nějž poprvé upozornil A. I. Sobolevskij (Sobolevskij 1900, Sobolevskij 1906, Sobolevskij 1910) v jeho průkopnických pracích věnovaných velkomoravským a českokirkevněslovanským památkám, doložili F. V. Mareš a J. Reinhart; viz Mareš (1963), resp. Mareš (2000, 368-402) a Reinhart (1980). Kritickou edici *Bes* vydal ve dvou svazcích V. Konzal, viz Konzal (2005), Konzal (2006).

⁷ Přehled rukopisů viz Konzal (2005, XVI–XIX); k problematice výtahů z *Bes* viz Konzal (2005, XI a XIV), Konzal (2006, iii) a Zema (2007, 26).

⁸ Viz Alekseev (2012, 161, 165), srov. též Temchin (2016, 475).

⁹ Viz Vershinin (2015a), Vershinin (2015b, 6), Vershinin (2017, 41-44).

¹⁰ Viz Konzal (2005), Konzal (2006). Základní popis rukopisů a literatury předmětu viz Konzal (2005, XII, XIV, XVI–XXI).

¹¹ Edice viz Weiher et al. (1998, 470).

¹² Viz Reinhart (2000, 286). Druhá vývojová linie rukopisné tradice *Bes* (méně početně zastoupená), vycházející z hyparchetypu Uvarovského rukopisu (Uvar 197), neobsahuje zápisy *Molitvy o izbavljenii otъ blъda* či *Slova bolęštichъ radi*.

¹³ Viz Čajka (2013).

Molitva o izbavlennii otъ blъda zřetelným a přehledným způsobem odkazuje k číslu knihovnické signatury rukopisů uvedeného fondu.¹⁴

označení	původ	datace	zápis
TSL 277	ruskocsl.	16. stol.	23b 15 – 24b 9
TSL 747	ruskocsl.	1445	460a 16 – 461a 18
TSL 771	ruskocsl.	1524	338a 4 – 338b 9

***Molitva o izbavlennii otъ blъda* podle znění rukopisu KB 12/1089**

Další znění „Modlitby za čistotu“ obsahuje ruskocírkevněslovanský rukopis KB 12/1089, který pochází ze třetí čtvrtiny 16. století.¹⁵ Rukopis o rozsahu 238 listů velikosti 14.5x10 cm byl dříve součástí majetku Kyrillo-Bělozerského kláštera. V současnosti je rukopis součástí fondu (ф. № 351) kirillo-bělozerské sbírky Ruské národní knihovny (Русская национальная библиотека, РНБ) v Petrohradě, kde je uložen pod signaturou KB 12/1089.¹⁶ Jelikož jsou součástí kodexu zejména homiletické texty církevních otců (sv. Basileia Velikého, sv. Jana Zlatoústého, sv. Efréma Syrského aj.), výpisky z dalších textů podobného charakteru (z díla Makaria Velikého, pateriku aj.) a životy (sv. Marka a sv. Pajsije Velikého: Житие и жизнь преподобнаго отца нашего Марка Афинейскаго, Житие Паисия Великого), v rorisech rukopisu je sborník z typologicko-obsahové stránky charakterizován jako „сборник религиозно-нравоучительного содержания“¹⁷ či „сборник аскетический“¹⁸.

Text modlitby je zapsán *poluustavem* v jednom sloupci na fol. 141b 23 – 142a 23 s odkazem na autorství papeže Řehoře Velikého s incipitem *Молитва святаго Григориа папы римьскаго о избавлении блуда и о угашении плоти*.

¹⁴ K popisu rukopisů TSL 277, TSL 747 a TSL 771 a další literatuře předmětu souhrnně viz Čajka (2013, 45-46). Součástí rukopisných fondů Trojicko-sergijevské lávry byly i tři další (dosud needitované) rukopisy modlitby (TSL 232, TSL 262, TSL 315), které jsou součástí rozsáhlejších liturgických textů, srov. Čajka (2013, 45). Z dalších needitovaných rukopisů je nutno zmínit (vedle rukopisu, jemuž je věnován tento příspěvek) také rukopis č. 92 Tolstovovy sbírky o 279 listech, psaný *poluustavem*, který pochází ze 17. století, srov. Stroyev (1827, 62-64). Na fol. 192 – 194 je zapsán text modlitby s označením Молитва св. Григориа, Папы Римскаго: о избавлении блуда, и о угашении плоти, и о сохранении зрака блуднаго отъ помышления ложна (sic), и о пріятии всякаго дара спасеннаго.

¹⁵ Popis rukopisu viz Yegorova (2004, 218-221), Opis f. 351 (1985, 337) – zde je rukopis datován do 16. století, srov. též Čajka (2013, 50).

¹⁶ Děkuji Ruské národní knihovně v Petrohradu, oddělení rukopisů, za laskavé zhotovení fotokopii textu „Modlitby za čistotu“ podle rukopisu KB 12/1089 a za fotokopii strojopisu popisu rukopisů fondu č. 351, viz Opis f. 351 (1985).

¹⁷ Viz Opis f. 351 (1985, 337).

¹⁸ Viz Yegorova (2004, 218).

Edice

Součástí představené edice je text *Molitvy o izbavljenii otъ bluda* podle znění rukopisu KB 12/1089 (fol. 141b 23 – 142a 23), který je opatřen po levé straně číselnými údaji o řádcích, resp. odkazy na příslušné místo folia, na němž je text zapsán. Kritický aparát zachycuje z vymezené skupiny rukopisných zápisů modlitby (Euch, Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747 a TSL 771) různocnění ke znění rukopisu KB 12/1089. Tato různocnění jsou uváděna v textu po jednoduché skobě (]). Z důvodu přehlednosti dokladového materiálu uvádíme v případě shodných textologických variant s rukopisem KB 12/1089 odkaz na příslušné rukopisy v kulaté závorce za rovnítkem, např. мѡ сѣго григорїа папы римьскѡ (= TSL 277)] ѡ Euch, Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 747. Jazykem poznámkového aparátu je latina.

Fragmentárně zachované znění rukopisu Pogod (část A)¹⁹ se v dokladovém materiálu různocnění obráží pouze do příslušného textu KB 12/1089 fol. 142a 10 (... вѡдѣ сѡхранѣ). Paralelní případ zápisu pouze druhé části modlitby (část B) od uvedené sekvence do konce textu představuje rukopisné znění TSL 771.

KB 12/1089

- 141b 23 мѡ сѣго григорїа
 142a 1 папы римьскѡ · ѡ ѡзѡбавленїи вѡдѡ и ѡ оуѡгашенїи плотїи
 И ѡ сохраненїи зѡрака вѡдѡнаго · и ѡ по-
 мышленїа сложна · и ѡ прїдѡтїи
 спїсѡнаго дара всакого · и єѡа ѡлкѡ
 5 оуѡ вбратит са на вѡдѡ · и ли разѡго-
 рит са оуѡ плѡныи на плѡ · и ли вѡ-
 зрѡвѡ на таковы ѡлкѡ · помысли
 вѡдѡ · и ли оуѡмысли слѡвїе · тоѡа дѡце
 вѡзведе · ѡчи срѡца своѡ кѡ вѡдѡ · и рѡе вѡ тои
 10 ѡдѡ мѡтѡвѡ сїю вѡдѡе сѡхранѣ ; Гїи їсе хѡе
 бѡже нѡ · єдинородныи снѡ бѡжїи · да-
 рѡ ѡвѡца твоѡ · сѡхранивы аплы своѡ
 ѡ вѡдѡ и ѡ ражѡенїа плѡска · и ѡ по-
 мышленїа вѡдѡ · и оуѡмышленїа
 15 сложна · и ѡ вѡзѡгладанїа на на · лю-
 бодѡвїць · сѡхранї ма ѡ сїи рѡенїны
 соуѡщїи не оуѡгодно сѡтїи твоѡи · ни

¹⁹ Viz kapitola Rozsah zachovaného textu.

оуспѣхѹ спїнію · дши и тѣлеси
 моёмѹ · и ѿ всего и · їмк · насто-
 20 ацаго да нескверненѹ · ни
 сраменѹ · тебе хвалѹ взылаѹ съ
 ѿце · и съ ст҃ыи дх҃ѹи ннѣ и прїю и вѣѣ
 вѣкѹ ами ;

Textové varianty

мѹ ст҃го григорїа (...) вѣдѣ съхранѣ] deest in TSL 771
 мѹ ст҃го григорїа папы римьскѹ (= TSL 277)] мѹ Euch, Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 747
 w изъавленїи вѣда (= Euch, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747)] w зъавлении [и] ѿ
 блоудѹ Pogod²⁰
 и w сохраненїи зрака вѣдѹнаго (= Q, Synod, Synod 992)] и о съхраненїи в'сего вѣдѹна Euch, w
 схраненїи зрака блондѹнаго Pogod, и w съхраненїи ѿ зрака блондѹнаго TSL 277, TSL 747
 и ѿ помышленїа сложна (= Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747)] deest in Euch
 w прїатїи спїснаго дара всакого] о приятии в'сего друга спїсна Euch, w приятии спїсна дароу
 всакого Pogod, w приятии спїснаго дару всакого Q, TSL 277, w приятии спїсѣльнаго дароу всакого TSL
 747, ѿ приатїа спасенаго дароу всакого Synod, Synod 992
 и еѣа (= Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747)] ег' даже Euch, югда Pogod
 члѣкѹ оу' вбратит са на вѣдѹ (= TSL 277)] члѣкоу обрѣтит са на вѣдѹ оудѹ Euch, члѣкоу обрѣтит
 са оумѹ на блондѹ Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 747
 или разгорит са оу' плѣныи на плѣ] ли разгорит са (sic) емоу плѣтнаѹ плѣтѹ Euch, или разгорит
 са оудѹ плѣтѹ на плѣтѹ Pogod, или разгорит са оудѹ плѣтныи на плѣтѹ Q, Synod, Synod 992, TSL
 277, или разгорит са оудѹ плѣтныи на плѣтны TSL 747
 или вѣзрѣвѹ на такѹ члѣкѹ (= Pogod, Q, TSL 747)] ли вѣзрѣвѹ на такѹ члѣкѹ Euch, или
 вѣзрѣвѹ на каковѹи члѣкѹ Synod, Synod 992, TSL 277
 помысли вѣдѹ (= Pogod, Q, TSL 277)] помыслит на вѣдѹ Euch, Synod, Synod 992, помыслит
 и блондѹ TSL 747
 или оумысли слѣ' нїе (= Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747)] ли оумыслит съложение Euch,
 Pogod
 wчи срѣца своѣ (= Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747)] очи срѣца си Euch
 в' тои члѣ (= Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747)] вѣ тѣ часѹ Euch, Pogod, Q
 млтѣвѹ сїю (= Euch, TSL 747)] сїю молитвоу Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 277
 вѣдѣ съхранѣ (= Euch, Pogod, Q, TSL 277)] и воудѣт съхранѣ Synod, Synod 992, om. TSL
 747

deest in KB 12/1089, Euch, Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 277] млтѣва ст҃го григорїа папы
 римьскаго двословца : TSL 747, млтѣва ст҃го григорїа папы римьскѹ : егда стѣждает вѣдѹныи помыслѹ :
 TSL 771

Гї ісе хѣ вѣе на (...) ннѣ и прїю и вѣѣ вѣкѹ ами] deest in Pogod
 єдинородныи (= Q, Synod, Synod 992, TSL 747, TSL 771)] єдиночлѣдѹ Euch, єдинорѣднѣ (sic)

²⁰ Zápis зъавлении považuje za hláskoslovný bohemismus F. V. Mareš (Mareš 1963, 422; Mareš 2000a, 372),
 srov. též Vepřek (2015).

TSL 277

снѣ бжїи (= Q, Synod 992)] снѣ бжеи Euch, снѣ бжїи Synod, TSL 277, TSL 747, TSL 771
 ддрѡ ѡца твоѡ (= Euch, Q, Synod, Synod 992, TSL 747, TSL 771)] иже ддрѡ ѡца твоего TSL 227
 сзхранивы (= Synod 992, TSL 747)] сзхранен Euch, схранивши Q, Synod, TSL 227, TSL 771 ѡ
 раж'енїа плѡска (= Synod, Synod 992)] отъ раждеженїѣ блѡдъна Euch, ѡ раженїа (sic) плѡтскаго
 Q, ѡ раж'ьженїа плѡтнаго TSL 277, ѡ раж'ьженїа плѡтскаго TSL 747, ѡ раженїа плѡскаго TSL 771
 deest in KB 12/1089, Euch] и ѡ зрака блуднаго Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL
 771

блѡда (= Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771)] блѡдъна Euch
 и оумьшленїа сложна (= Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771)] deest in Euch
 и ѡ възг'ладанїа на на любѡд'виць (= Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747)] и отъ възр'ьбнїѣ
 на на очесъ любѡд'виць Euch, и ѡ възг'ладанїа на ню (sic) любѡд'виць Q, и ѡ възр'ьбнїа на на
 любѡд'виць TSL 771

сзхранї ма (= Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747)] сзхрани ма Euch, сзхрани гїи и мене
 TSL 771

ѡ сї рен'нї (= Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771)] отъ в'сѣхъ реченїхъ Euch
 не оугодно (= Q, Synod, Synod 992, TSL 277)] въ годинѣ Euch, не оугодні TSL 747, и не
 оугодно TSL 771

ни оуспѣхъ (= TSL 771)] на спѣхъ Euch, ни оуспѣхъ Q, Synod, Synod 992, ни въ оуспѣхъ TSL
 227, TSL 747

спїнїю (Euch, Q, TSL 277, TSL 747, TSL 771)] спасенїе Synod, Synod 992

тѣлеси (= Euch, Q, Synod, Synod 992, TSL 747, TSL 771)] тѣлѣ TSL 277

и ѡ всего и їмк настоащаго] и отъ сего ма настоащааго їмк избави Euch, и ѡ всего имареку
 настоащааго Q, Synod, Synod 992, TSL 771, и ѡ всего избави ма їмк сего раба настоащааго TSL 277, и
 ѡ все сего їмк настоащааго избави ма TSL 747

ни сраменъ (= Q, Synod, Synod 992, TSL 771)] deest in Euch, ни посрамленъ TSL 277, ни срамлє
 TSL 747

хвалѡ възьладѣ (= хвалоу възьсыладѣ TSL 277)] хвалы въздаѣ Euch, хвалу возсилаю Q, Synod,
 Synod 992, TSL 747, хвалоу възьсылаемъ ю TSL 771

сз ѡцѣ и сз сгьї дхѡ (= Q, TSL 747)] оцю и сноу; с'тоумоу : Euch, со ѡцѣмъ и сгьїмъ дхѡмъ
 Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 771

въѣ въскѡ амїи ; (= Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747)] deest in Euch, в въ : Q, в въскы въскѡ
 TSL 771 et TSL 771 add.: глѣ · и · прѡ възрїит сѣ гь : амїи : + въ въскы · бгъ твои в сиинѣ в рѡ и рѡ ·
 стї · хвали дшє моѣ гл възхваляю гл во животѣ : : моѣ : +

Rozsah zachovaného textu

Již v předešlých částech studie jsme poukázali na odlišný rozsah zachovaného textu ve vymezené skupině rukopisů. Rukopisná znění modlitby lze podle úplnosti textu rozdělit na znění úplná a na znění zachovaná fragmentárně. Již dříve (Čajka 2013, 46-47) jsme z tohoto důvodu vymezili dvě části modlitby – úvodní část (A) počínající označením modlitby do sekvence (...) бѡдѣ сзхранїе (KB 12/1089 141b 23 – 142a 10) a jádro modlitby (B), které je označeno v některých rukopisech jako „Modlitba svatého Řehoře“ (TSL 747, TSL 771) s navazující sekvencí Гїи їсѣ хѣ бже нѣ (KB 12/1089 142a 10sq) až do konce textu. Nejstarší relativně úplný rukopis Bes, rukopis Pogodinský (Pogod) ze 13. století, obsahuje text modlitby v rozsahu části A. Část modlitby, námi označovaná jako B, není v rukopise Pogod doložena z důvodu mechanického poškození (chybí příslušné folio

s navazujícím textem). Znění modlitby podle rukopisu TSL 771 je odrazem výběru textu (pouze část B) ruským písařem.

Rukopis KB 12/1089 zachycuje z hlediska rozsahu textu *Molitvu o izbavljenii otъ blōda* v podobě úplné.

	úplnost textu	označení rukopisů
Rukopisy s úplným textem	A+B	Euch, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, KB 12/1089
Rukopisy doložené fragmentárně	A	Pogod
	B	TSL 771

Označení modlitby v rukopise KB 12/1089

Příslušnost ke skupině samostatně zapsaných textů modlitby ruské provenience dokládá v rukopise KB 12/1089 její označení, viz мѡѡ сѣго григорїа папы римьскѡ в из'бавленїи блѡда (...) KB 12/1089 141b 23 – 142a 1. Připsání modlitby papeži Řehoři Velikému je velmi pravděpodobně odrazem povědomí prvních opisovačů o souvislosti s textem Bes, z jehož rukopisu byla na Rusi původně přepsána.²¹ V pozdějším období představuje výskyt „řehořovské“ dedikace výraz ruské písařské tradice. Podobný způsob dedikace obsahují všechny dosud známé texty samostatně zapsané modlitby, a to buď jako součást názvu modlitby (srov. KB 12/1089, TSL 277), nebo jako úvodní text druhé části modlitby (TSL 747, TSL 771). Srov.:

TSL 277

23b 15 – 17: мѡѡ сѣго григорїа папы римьскѡ в из'бавленїи блѡда

TSL 747

460b 14 – 16: мѡѡ сѣго григорїа папы римьскѡ двѡсловаца :

TSL 771

338a 4 – 5: мѡѡ сѣго григорїа папы римьскѡ :

Lze tedy konstatovat, že se v tomto bodě řadí rukopisné znění KB 12/1089 do skupiny samostatných zápisů modlitby ve sbornících, přičemž se textově shoduje se zněním rukopisu TSL 277.

Text KB 12/1089 (spolu s dalšími rukopisy skupiny samostatných zápisů) zřetelně dokládá odkazem k autorství papeže Řehoře Velikého příslušnost ke znění *Molitvy o izbavljenii otъ blōda* reprezentovaného ruskými rukopisy (Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771).

Příslušnost znění modlitby KB 12/1089 k ruské tradici textu

Jelikož byly textové varianty zpracovány v kritickém aparátu edice in extenso, uvedeme pouze několik ilustrativních dokladů, které svědčí pro zařazení znění modlitby v rukopise KB 12/1089 do okruhu textů ruské tradice.

²¹ Viz Čajka (2013, 51). Těto skutečnosti si povšiml již A. I. Sobolevskij, který upozornil v této souvislosti na rukopis TSL 747, srov. Sobolevskij (1906, 13), Sobolevskij (1910, 104).

Pro snazší orientaci uvádíme v části textových variant odkaz na příslušné místo textu v rukopisu KB 12/1089 (v jiných případech se až na výjimky odkazy neuvádí, neboť texty ostatních rukopisů této krátké památky byly edičně zpracovány). Transpozice slovosledné, hláskoslovné či morfologické nejsou v tomto smyslu textologicky relevantní, a proto je ponecháváme bez dalšího komentáře. Uvedený materiál však představuje zajímavý doklad vývoje textu modlitby v ruském prostředí.

1. и в сохрaненіи з'рaкa блѣднaго KB 12/1089 142a 2, Q, Synod, Synod 992, в схрaненіи зрaкa блoуднaго Pogod, и в сзхрaненіи ѿ зрaкa блoуѣнaго TSL 277, TSL 747
x
и о сзхрaненіи в'сeго блѣднa Euch
2. и ѿ помышленіа сложна KB 12/1089 142a 2sq, Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747
x
deest in Euch
3. в пріaтїи спѣсeнaго дaрa всaкoго KB 12/1089 142a 3sq, в пріaтїи спѣсeнa дaрoу всaкoго Pogod, в пріaтїи спѣсeнaго дaрoу всaкoго Q, TSL 277, в пріaтїи спѣстльнaго дaрoу всaкoго TSL 747, ѿ пріaтїа спaсeнaго дaрoу всaкoго Synod, Synod 992
x
о пріaтїи в'сeго дрyгa спѣсeнa Euch
4. вчи срѣдa своѣ KB 12/1089 142a9, Pogod, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747
x
очи срѣдa си Euch
5. єдинорoднїи KB 12/1089 142a 11, Q, Synod, Synod 992, TSL 747, TSL 771, єдинорoднe sic TSL 277
x
єдинoчaдзї Euch
6. ѿ рaж'єнїа плoскa KB 12/1089 142a 13, Synod, Synod 992, ѿ рaжєнїa (sic) плoтьскaго Q, ѿ рaж'єжєнїа плoтнaго TSL 277, ѿ рaж'єжєнїа плoтьскaго TSL 747, ѿ рaжєнїа плoскaго TSL 771
x
oтз рaждєжєнїѣ блѣднa Euch
7. ѿ помышленіа блѣдa KB 12/1089 142a 13sq, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771
x
oтз помышлєнїѣ блѣднa Euch
8. и oумышлєнїа сложна KB 12/1089 142a 14sq, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771
x
deest in Euch

9. ѿ ѿ ренѣны KB 12/1089 142a 16, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, TSL 771
x
отъ вѣсѣхъ реченъихъ Euch
10. не оугодно KB 12/1089 142a 17, Q, Synod, Synod 992, TSL 277, не оугодны TSL 747, и не оугодно TSL 771
x
въ годинѣ Euch
11. ни оуспѣхѣ KB 12/1089 142a 17sq, TSL 771, ни оуспѣхъ Q, Synod, Synod 992, ни въ оуспѣхѣ TSL 227, TSL 747
x
на спѣхъ Euch
12. ни срамѣнъ KB 12/1089 142a 20sq, Q, Synod, Synod 992, TSL 771, ни посрамленъ TSL 277, ни срамлѣ TSL 747
x
deest in Euch
13. хвалѣ възыладѣ KB 12/1089 142a 21, TSL 277 (хвалоу въззсыладѣ), хвалу возилаю Q, Synod, Synod 992, TSL 747, хвалоу въззсыладѣмъ ю TSL 771
x
хвалы въздаѣ Euch
14. съ ѿцѣ и съ сѣбѣ дхѣ KB 12/1089 142a 21sq, Q, TSL 747, со ѿцѣмъ и сѣбѣмъ дхѣмъ Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 771
x
оцю и сѣоу і сѣоумоу ⁊ Euch
15. вѣсѣ вѣскѣ дми KB 12/1089 142a 22sq, Synod, Synod 992, TSL 277, TSL 747, в вѣ ⁊ Q, в вѣсы вѣскѣ TSL 771
x
deest in Euch

Soubor představených textových variant dokládá již dříve uvedenou dvojí textovou tradici *Molitvy o izbavljenii otъ blōda*. Různočení rukopisu KB 12/1089 jsou součástí shodných či velmi blízkých znění ruských rukopisů. Z tohoto důvodu hodnotíme text modlitby podle znění rukopisu KB 12/1089 jako součást ruské textové tradice s tím, že nově zpracovaný materiál potvrzuje předpoklad společného (hyp)archetypu textů ruského původu.

Specifické doklady

V této části práce poukážeme na dva textologicky specifické doklady, které nejsou v dosud známých rukopisech ruské tradice modlitby doloženy. V prvním případě se jedná o zřejmou písařskou chybu, v případě druhém poukážeme na zajímavou shodu se zněním Euch.

- Konzal, Václav (ed.). 2006.* Čtyřicet homilií Řehoře Velikého na evangelia v českocírkevněslovanském překladu, Díl druhý (Sancti Gregorii Magni pontificis XL homiliarum in Evangelia. In versione bohemo-slavonica, pars altera). Homilie XXV–XL. Praha.
- Migne, Jacques Paul (ed.). 1849.* Patrologiae cursus completus, series prima. Tomus 76. Parisiis 1849, col. 1071-1312.
- Nahtigal, Rajko (ed.). 1941.* Euchologium sinaiticum. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. I. del. Fotografski posnetek. Ljubljana.
- Nahtigal, Rajko (ed.). 1942.* Euchologium sinaiticum. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. II. del. Tekst s komentarjem, s prilogo posnetka prvega lista odlomka Sinajskega služebnika. Ljubljana.
- Weiber, Eckhard et al. (eds.). 1998.* Die Großen Lesemenäen des Metropoliten Makarij. Uspenskij spisok, 1.–11. März (Великие Минеи четыи митрополита Макария. Успенский список. 1–11 марта) [The Great Menaion Reader of Metropolitan Macarius of Moscow. The Uspenskii Manuscript, 1st – 11th March]. Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, Fontes et dissertationes, tom XXXIX. Freiburg i. Br.

Secondary sources

- Alekseev, Aleksey Ivanovich. 2012.* Религиозные движения на Руси последней трети XIV – начала XVI в. Стригольники и жидовствующие [Religious Movements in Russia in the Last Third of the 14th – Early 16th Century. Strigolniki and Judaizers]. Moscow.
- Čajka, František. 2013.* Molitva o izbavlenii otъ bluda v církevněslovanských rukopisech Trojicko-sergijevské lávry. In *Slavia* 82/1-2, 43-52.
- Mareš, František Václav. 1963.* Česká redakce církevní slovanštiny v světle Besěd Řehoře Velikého (Dvojeslova). In *Slavia* 32/3, 417-451.
- Mareš, František Václav. 2000a.* Česká redakce církevní slovanštiny v světle Besěd Řehoře Velikého (Dvojeslova). In Bláhová, Emilie – Vintr, Josef (eds.). *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. Praha, 368-402.
- Mareš, František Václav. 2000b.* Církevněslovanské písemnictví v Čechách. In Bláhová, Emilie – Vintr, Josef (eds.). *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. Praha, 256-327.
- Opis f. 351, 1985.* Библиотека Кирилло-Белозерского монастыря. Опись. Фонд № 351. Публичная библиотека им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. Отдел рукописей. [Library of the Kirillo-Belozersky Monastery. Description. Collection No. 351. Saltykov-Shchedrin Public Library. The Department of Manuscripts]. Leningrad. [Typescript].
- Reinhart, Johannes. 1980.* Methodisches zu den lexikalischen Bohemismen im Tschechisch-Kirchenslavischen am Beispiel der Homilien Gregors des Großen. In *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 26, 46-102.
- Reinhart, Johannes. 2000.* Die Textologie der kirchenslavischen Übersetzung der Evangelienhomilien Gregors des Grossen. In Voss, Christian – Warkentin, Heide – Weiber, Eckhard (eds.). *Abhandlungen zu den grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarij*. Band 1. Freiburg i. Br., 245-295.
- Sobolevskiy, Aleksey Ivanovich. 1900.* Церковно-славянские тексты моравского происхождения [Church Slavonic Texts of Great Moravian Origin]. *Русский Филологический Вестник*. Т. XLIII/1-2 [Russian Philological Bulletin. Vol. 43/1-2], Warsaw, 150–217 (samostatný přetisk Varšava 1900).
- Sobolevskiy, Aleksey Ivanovich. 1906.* К хронологии древнейших церковно-славянских памятников [To the Chronology of the Oldest Church Slavonic Texts]. In *Известия*

- Отделения Русского Языка и Словесности Императорской Академии Наук [News of the Department of Russian Language and Literature of the Imperial Academy of Sciences] 11/2, 1–19.
- Sobolevskiy, Aleksey Ivanovich. 1910.* Материалы и исследования в области славянской филологии и археологии, III. Словарный материал для двух древних памятников чешского происхождения [Materials and Research in the Field of Slavonic Philology and Archeology, III. Dictionary Material of Two Ancient Texts of Czech Origin]. Сборник Отделения русского языка и словесности (ОРЯС). LXXXVIII/3 [Proceedings of the Department of Russian Language and Literature. 88/3], St. Petersburg 1910.
- Stroyev, Pavel Mikhaylovich. 1827.* Второе прибавление к описанию славяно-русских рукописей, хранящихся в библиотеке тайного советника, сенатора, двора его императорского величества действительного камергера и кавалера графа Федора Андреевича Толстова [The Second Addition to the Description of the Slavonic and Russian Manuscripts Kept in the Library of the Privy Councillor, Senator and Chamberlain of his Imperial Highness' Court, Count Fyodor Andreevich Tolstov]. Moscow.
- Temchin, Sergey Yur'yevich. 2016.* Еще один ранний (чешский) церковнославянский перевод с латыни: канон римского папы Григория I Великого из Лжеисидоровых декреталий в древнерусском трактате „Власфимия“ [Another Early (Czech) Church Slavonic Translation from Latin: The Canon of the Roman Pope Gregory I the Great of The Pseudo-Isidorian Decretals («False Decretals») in the Old Russian Treatise „Blasphemy“]. In Ангушева, Аделина et al. (eds.). *Vis et sapientia: studia in honorem Anisavae Miltenova*. Нови извори, интерпретации и подходи в медиевистиката [New Sources, Interpretations and Approaches in Medievalistics]. София, 471–478.
- Vepřek, Miroslav. 2008.* Čtyřicet homilií Řehoře Velikého na evangelia v českocírkevněslovanském překladu. In *Slavia* 77/4, 443–445.
- Vepřek, Miroslav. 2010.* Filologický pohled na problém continuity cyrilometodějské kulturní tradice v Čechách 10. – 11. století. In *Konštantínove listy* [Constantine's Letters] 3, 39–48.
- Vepřek, Miroslav. 2014.* Staroslověnské paraliturgické památky velkomoravského a českého původu. In Kouřil, Pavel et al. (eds.). *Cyrilometodějská misie a Evropa – 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*. Brno, 268–271.
- Vepřek, Miroslav. 2015.* Prefix *(j)ъz- as a Component of Lexical Bohemisms in Church Slavonic? In Janyšková, Ilona – Karlíková, Helena (eds.). *Etymological research into Old Church Slavonic. Proceedings of the Etymological Symposium Brno 2014, 9–11 September 2014*, Brno. Praha, 423–430.
- Vershinin, Konstantin Vladimirovich. 2015a.* Цитаты из Бесед Григория Великого на Евангелие в Мериле Праведном и его литературном окружении [Quotations from Gospel Homilies by St Gregory the Great in Merilo Pravednoye («The Just Measure») and Its Literary Environment]. In *Slavia* 84/4, 402–408.
- Vershinin, Konstantin Vladimirovich. 2015b.* Правило черноризцем: к изучению связи Мерила Праведного с Кормчей русской редакции [The Monastic Rule: to Study the Connection of Merilo Pravednoye («The Just Measure») and Kormchaya Kniga («Nomocanon») of the Russian Redaction]. In *Древняя Русь. Вопросы медиевистики* [Ancient Russia. Questions of Medieval Studies], 2, 36–48.
- Vershinin, Konstantin Vladimirovich. 2017.* Об одном источнике Мерила Праведного и Кормчей [About One Source of Merilo Pravednoye («The Just Measure») and Kormchaya Kniga («Nomocanon»)]. In *Древняя Русь. Вопросы медиевистики* [Ancient Russia. Questions of Medieval Studies], 1, 5–8.

- Yegorova, Marina Sergeevna. 2004. Русские аскетические сборники XIV–XVI вв. как тип сборника [Russian Ascetic Collections of the 14th – 16th Centuries as a Type of Collection]. In Труды Отдела древнерусской литературы. Т. 56 [Proceedings of the Department of Old Russian Literature. Vol. 56], St. Petersburg, 181-234.
- Zema, Valeriy Yevgenovich. 2007. Папа Григорій Великий у лабетях легенд та історіографії [Pope Gregory the Great in the Paws of Legends and Historiography]. In Український історичний журнал [Ukrainian Historical Magazine] 1, 20-39.

SUMMARY: MOLITVA O IZBAVLENII OT BLUDA IN THE MANUSCRIPT KB 12/1089. *Molitva o izbavljenii otъ blōda* (and also *Slovo boleštichъ radi*) is paraliturgical text which is preserved in Old Church Slavonic manuscript (*Euchologium Sinaiticum*). The prayer is also written to Russian Church Slavonic manuscripts, which contain *Forty Gospel Homilies by Pope Gregory the Great (Besēdy na evangelije)*. The third group of records represents texts that are individually registered in the Russian Church Slavonic manuscripts. Textological comparison and their title („*St Gregory's the Great Prayer*“), show clear connection with the source of their text – codexes Church Slavonic *Forty Gospel Homilies by Pope Gregory the Great (Besēdy na evangelije)*. So far known manuscripts of the *Molitva o izbavljenii otъ blōda* represent Old Church Slavonic and Russian group. The close relationship of known manuscript versions of the prayer in manuscripts of Czech Church Slavonic *Forty Gospel Homilies by Pope Gregory the Great (Besēdy na evangelije)* and in the ancient *Euchologium Sinaiticum* strongly reinforces the hypothesis of the Great Moravian origin of their common archetype. The occurrence of the prayer as an ancient, perhaps text of the Great Moravian origin, and as an integral part of the Czech Church Slavonic *Forty Gospel Homilies by Pope Gregory the Great (Besēdy na evangelije)* leads some scholars to the hypothesis that this prayer was (as Great Moravian heritage) part of the Old Church Slavonic literature in Přemyslid Bohemia in the 10th – 11th century. The presented study deals with the text of prayer on the basis of the previously unknown manuscript from the Kirillo-Belozersky Monastery from the third quarter of the 16th century. The text of the prayer is preserved in a Russian Church Slavonic manuscript (National Library of Russia, Sankt-Peterburg) with signature KB 12/1089. The character of the text and textual comparison with other already known texts of the prayer shows that the prayer KB 12/1089 is Russian Church Slavonic version of the prayer and is part of the textological group of the Russian provenance. An integral part of the study is also the edition of the *Molitva o izbavljenii otъ blōda* (KB 12/1089) and the apparatus criticus, which is based on the text of all known (edited) manuscripts of the prayer. The hypothesis about the possible Great Moravian origin of the prayer and Czech mediation during its transfer to the Russian environment remains valid.

PhDr. František Čajka, Ph.D.
Jan Evangelista Purkyně University in Ústí nad Labem
Faculty of Education
České mládeže 8
400 96 Ústí nad Labem
Czech Republic
frantisek.cajka@email.cz